

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

‘Doeltreffendheid van straf moet omhoog’

In gesprek met minister Hirsch Ballin

---

door *Jan Prij & Evert Jan van Asselt*

Redactiesecretaris CDV resp. waarnemend directeur van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA

DE KRITIEK VAN RECHTS dat de straffen te laag zijn, of de kritiek van links dat het justitiële beleid te veel is gericht op repressie, wordt niet gedeeld door de minister van Justitie, Ernst Hirsch Ballin. ‘Het gaat niet om de vraag of we strenger moeten straffen, of dat we ons vooral moeten richten op preventie en nazorg. De vermindering van het hoge percentage recidivisten vraagt nu juist om het verenigen van beide elementen, en wel door meer preventie in de repressie in te bouwen’, aldus de minister in een gesprek met CDV.

Moeten we doorgaan met de huidige, stringenter aanpak van criminaliteit, of loopt deze inzet tegen zijn grenzen aan en zijn andere accenten vereist?

HIRSCH BALLIN ‘We zijn nog niet klaar met het ingezette beleid, maar dit werpt nu wel zijn vruchten af. De rechtshandhaving is over de hele linie aanzienlijk geprofessionaliseerd, bijvoorbeeld door de veranderingen in de werkwijze van het Openbaar Ministerie. Verder is er door omvangrijke bouwpro-

gramma’s op dit moment geen tekort meer aan cellen. Alles bijeengenomen een aanzienlijk verschil met de periode die ik eerder als minister van Justitie heb meegemaakt. Er wordt ook systematischer gewerkt in de rechtshandhaving. Het is buitengewoon belangrijk dat het niet van toevallige prioriteitstellingen afhangt hoe bepaalde vormen van criminaliteit worden aangepakt. Er is het nodige voorwerk gedaan. Je ziet daarvan ook de eerste resultaten, doordat bepaalde typen criminaliteit in de afgelopen jaren zijn teruggelopen. Bijvoorbeeld diefstal door zakkenrollerij. Daaraan zie je ook dat het zinvol is om meer toezichthouders en politie op straat te hebben. Ook de plaatsing van camera’s heeft haar nut bewezen. Ik ben er dan ook voorstander van om de mogelijkheden van cameratoezicht te vergroten.’

‘Maar er valt nog veel te doen. Een groot deel van de criminaliteit waar onze samenleving last van heeft, gaat terug op een relatief kleine dadergroep, de crimineel hyperactieve jonge mannen. Binnen deze groep is helaas zijn de jonge mannen van Antilliaanse en Marokkaanse afkomst oververtegenwoor-

digd. Het is relevant om die achtergrond mee te nemen bij het bepalen van de benodigde aanpak en om achterliggende problemen te beoordelen die te maken hebben met de opvoeding, de thuissituatie, e.d.’

‘Er staat in het beleidsprogramma dat we de recidive met minimaal tien procent willen terugdringen. Dat is, gegeven de taaiheid van het onderwerp, een ambitieuze doelstelling. We weten nu dat van degenen die in 2002 met Justitie in aanraking zijn gekomen, driekwart binnen zeven jaar opnieuw met het strafrecht te maken krijgt. Een groot deel van die groep — meer dan de helft — maakt zich binnen twee jaar opnieuw aan een misdrijf schuldig. De groep die ik net aanduidde als crimineel hyperactief, bestaat grotendeels uit jongeren van 12 tot 27 jaar. De aanpak van deze hyperactieve recidivisten is cruciaal voor het verder verbeteren van het veiligheidsbeleid.’

STRENGER STRAFFEN OF NIET?

Is het hoge percentage recidive een teken dat strengere straffen niet effectief zijn? Gevangenis en goede nazorg daarentegen krijgen niet de nadruk die ze verdienen.

HIRSCH BALLIN ‘De kritiek vanuit de politieke tegenpolen dat het beleid te soft zou zijn, of juist teveel op repressie gericht, deel ik niet. De striktere aanpak van de afgelopen jaren — strengere straffen — en een benadering die is gericht op het voorkomen van misdaad, liggen dicht bij elkaar dan men doorgaans aanneemt. De vermindering van het hoge percentage recidivisten vraagt nu juist om het verenigen van beide elementen, en wel door meer preventie in de repressie in te bouwen. Er is immers te weinig effect van het eerste justitiële contact. Dat kan niet los

FOTO: DIRK HOL

worden gezien van inzicht in het gedrag van deze crimineel hyperactieve groep, veelal het gebrek aan positief structurende factoren. Dáárom wees ik in de statistieken over criminaliteit op de oververtegenwoordiging van Marokkanen en Antillianen. De kiem daarvan ligt overigens niet in de islam, zoals sommigen willen doen geloven. Curaçao is overwegend christelijk, terwijl er veel probleemjongeren vandaan komen.’

‘Hoe die jongeren aan te pakken? Voor een deel is dat een kwestie van jeugdbeleid, maar het is en blijft uiteraard voor een belangrijk deel ook justitieel beleid door het op juiste wijze opleggen van sancties en straffen. Voor elk van deze jongens en jongemannen moet beoordeeld worden welk type maatregel nodig is. Leden uit de groep hyperactieven lopen al heel snel rond met een strafblad van jewelste, bestaande uit een voortdurende aaneenschakeling van kortlopende sancties, taakstraffen en kortdurende vrijheidstraffen. Blijkbaar is een langduri-

ger, meer pedagogische en structurende aanpak nodig om effect te bereiken en jongeren weer structuur te bieden die hen uit het criminele milieu houdt. Binnenkort behandelt de Eerste Kamer het wetsvoorstel gedragsbeïnvloedende maatregel jeugdigen. Ik hoop dat het lukt om deze wet, die ruimere wettelijke bevoegdheden biedt, per 1 januari in werking te doen treden. Dit wetsvoorstel beoogt de jeugdigen een krachtige reactie op hun strafbaar gedrag te geven. De voorgestelde maatregel bevat zowel een sanctionerend als een gedragsbeïnvloedend element, met de nadruk op het laatstgenoemde. In de combinatie van beide elementen ligt het heropvoedende karakter van de maatregel. Maar met wettelijke mogelijkheden alleen kom je er niet.’

‘De organisatorische inbedding ervan zal voor een deel moeten worden gevonden in de campussen (Een initiatief, samen met Minister Rouvoet, om probleemjongeren op een aantal plaatsen bijeen te brengen om hen onder strakke leiding discipline en structuur bij te brengen; *red*). Een ander buitengewoon interessant project vind ik *Cross Roads* in Tilburg, dat jongeren onderwerpt aan gedragsbeïnvloedende maatregelen van een half jaar tot een jaar, zonder dat ze mogen weglopen. Dat rechters voor een mishandeling of een vernieling een taakstraf of een korte vrijheidstraf opleggen, is begrijpelijk als je het vergrijp op zichzelf beziet. Maar blijkbaar heeft die aaneenrijging van justitiële interventies onvoldoende effect om recidive te voorkomen. Er is een bredere aanpak nodig. Om die te kunnen bereiken moet je ze langer uit de roulatie nemen en intensiever begeleiden.’

‘We moeten van dergelijke maatregelen niet direct wonderen verwachten. Maar dat is nog geen reden ze na te laten. Integendeel, er is gedurende enige jaren een taai en consequent volgehouden beleid nodig om dit

in gang te zetten. Eens te meer een reden te streven naar een volledige kabinetsperiode. Het is niet zo dat we bij wilsbesluit en door een druk op de knop behandelingsrichtingen voor jeugdigen kunnen realiseren, die dat daadwerkelijk goed aankunnen.’

‘Zoals onlangs ook in recente onderzoeksrapporten van de Algemene Rekenkamer en de Inspectie Jeugdzorg is gesignaleerd, hebben staatssecretaris Albayrak en ik te maken gekregen met een niet bepaald florissante situatie in de justitiële jeugdinrichtingen, met vrij dramatische achterstanden in kwaliteit, toerusting en budget. Daar hebben wij in de begroting extra geld voor uitgetrokken, maar het is duidelijk dat op dit punt voor ons nog veel te doen staat. De kritiek in die rapporten is terecht. Een aantal verbeteringen is intussen al in gang gezet, maar er is meer nodig.’

‘Positief ben ik zelf over het gegeven dat er inmiddels in verscheidene gemeenten Veiligheidshuizen zijn. Het concept van de Veiligheidshuizen is ontwikkeld door een commissie onder voorzitterschap van Cyrille Fijnaut. Een nieuwe aanpak van de criminaliteit was eerder al een buitengewoon doordacht onderdeel van het verkiezingsprogramma van het CDA in Tilburg in 2002. Het concept Veiligheidshuis heeft inmiddels school gemaakt over het land. Uitbreiding van deze Veiligheidshuizen en vergelijkbare instituties over het hele land is nodig om het langs elkaar heen werken van instanties te voorkomen, en om te waarborgen dat een persoon een individueel toegesneden behandeling krijgt en niet tussen wal en schip valt.’

‘Ik zie voorts veel in het beleid van mijn collega Ab Klink om veel scherper in te zetten op het drankmisbruik onder jongeren. Ook dat helpt bij de aanpak van de veelplegers. Want een flink deel van deze crimineel hyperactieve groep is ook op het gebied van

drank- en drugsconsumptie onbeheerst. Ook daar moeten we de handen ineenslaan. Verder denk ik dat er nog meer kan worden ondernomen om drugsverslaving tegen te gaan. Daar helpt ook het kabinetsbeleid bij om de coffeeshops verder terug te dringen uit de buurt van scholen.'

DE NOG TE NEMEN HOBBELS

Tegen welke obstakels loopt u nu vooral aan bij de realisering van deze initiatieven?

HIRSCH BALLIN 'Om die initiatieven op grotere schaal tot een succes te maken, is het nodig om een veelheid van schakels mee te krijgen in de besluitvorming. Je hebt het commitment nodig van veel partijen, inclusief gemeenten. Gelukkig helpt op dit laatste punt een akkoord met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). Dit bestuursakkoord bevat afspraken tussen rijk en gemeenten voor het behalen van maatschappelijke resultaten op een aantal terreinen, waaronder het thema veiligheid. De afspraken liggen onder meer op het terrein van de wettelijke vastlegging regierol gemeenten, de invoering bestuurlijke boete kleine ergernissen, de uitvoering toezicht drank- en horecawetgeving en de aansluiting van nazorg na detentie.'

'De tweede te nemen hobbel zijn capaciteit en budget. Ik noemde al de justitiële jeugdinstellingen en de dringende noodzaak om in dit soort instellingen stevig te investeren. Er is weliswaar ruimte vrijgemaakt, maar het is de vraag of dat voor de komende jaren toereikend zal zijn.'

'Een derde nog te nemen hobbel is het verbeteren van de doeltreffendheid van de justitiële interventies. In de loop der tijd zijn met de beste bedoelingen taakstraffen, kortlopende vrijheidsstraffen en werkprojecten, en allerlei psychologische deskundigheid

in justitiële jeugdinstellingen geïntroduceerd, zonder dat de effectiviteit ervan duidelijk was. We hebben daarvoor nu een in de vorige kabinetsperiode onder minister Donner ingestelde erkenningcommissie voor justitiële interventies. De staatssecretaris en ik hebben onlangs een gesprek gevoerd met deze erkenningcommissie. Bij de eerste ronde bleek dat van een heleboel dingen die we deden, nog moest worden vastgesteld of ze echt werken. Er werd dus niet, zoals we dat zijn gaan noemen, *evidence based* gewerkt. De stap naar een *evidence based* benadering bewerkstelligen we nu door stuk voor stuk de interventietypen te beschrijven en na te gaan of ze de toets der kritiek kunnen doorstaan. Van een aantal interventies konden we direct vaststellen dat dit gelukkig het geval was, maar van een heleboel andere interventies gold dat dus niet.'

'Al met al geeft dit, denk ik, een redelijk compleet beeld van het patroon waarlangs we willen werken om met name de groep veelplegers aan te pakken. Het gaat daarbij niet om de vraag of we strenger moeten straffen of niet, of dat we ons vooral moeten richten op preventie en nazorg. Het draait vooral om de vergroting van de effectiviteit van straf, door preventie in te bouwen bij alle vormen van beleid gericht op het vergroten van de veiligheid, dus zowel in de interventies die het karakter dragen van straf als die daaraan voorafgaan.'

'Voor de reclassering is in 2008 ruim 12 miljoen euro uitgetrokken, oplopend tot structureel 40 miljoen in 2011. Dit zijn grote bedragen, maar het reclasseringstoezicht en de nazorg zijn dan ook buitengewoon belangrijk. Het komt nu te vaak voor dat mensen die uit de gevangenis of de justitiële jeugdinstelling komen, domweg op straat worden gezet. Ze hebben dan ook niet beter te doen dan hun oude vrienden op te zoeken.'

Er is de afgelopen jaren fors bezuinigd op de reclassering. Daarbij is ook een deel van haar taken naar de gemeenten gegaan. Hebben we daardoor een deel van de problemen over onszelf afgeroepen?

HIRSCH BALLIN ‘Voor de persoonsgerichte aanpak van recidivisten is vanaf 2011 90 miljoen euro uitgetrokken. Daarvan gaat, zoals gezegd, 40 miljoen euro naar de reclassering. Ik herken me dus niet in het beeld dat u schetst. Vorige kabinetten hebben inderdaad bezuinigd op de reclassering. Dit was op dat moment ook nodig. Het heeft tot vermindering van de overhead geleid en de organisaties zijn verbeterd. Het nieuwe en het oude beleid staan wat mij betreft dan ook minder haaks op elkaar dan je misschien op het eerste gezicht zou denken.’

Er bestond altijd een grote kloof tussen Justitie en de psychiatrische sector. Is er nog steeds sprake van een cultuurbotsing?

HIRSCH BALLIN ‘Ik stel vast dat dit aan het verminderen is. In de samenwerking zijn echt positieve ontwikkelingen te melden. Dit is bijvoorbeeld te merken aan de reacties op de afspraken die we nu kunnen maken met zorginstellingen. De acceptatie dat de behandeling van tbs’ers uiteindelijk plaatsvindt binnen een kader dat wij justitieel definiëren, is gelukkig veel groter geworden.’

Het ministerie van Justitie komt nogal eens in de aandacht van Kamer en media door allerlei incidenten. Hoe verhoudt zich deze werkelijkheid met de hier geschetste beleidslijn?

HIRSCH BALLIN ‘Ik wil de hoofdlijn van beleid, gericht op het vergroten van de effectiviteit van de justitiële interventies, vasthouden, ook en juist in de wetenschap

dat Justitie typisch een ministerie is dat ook voortdurend in de aandacht van de media staat vanwege de spanningen die aan ons werk eigen zijn. Er werken 39.000 mensen bij Justitie. Zoals binnen elke organisatie zou het een illusie zijn te denken dat zij altijd foutloos werk afleveren. Ik kan dus elke dag opstaan met de wetenschap dat mensen vast ergens een fout begaan. Maar ik besef ook iets anders: dat is dat Justitie per definitie alleen maar met lastige taken heeft te maken, en dat er in het kader van de handhaving van de rechtsorde juist bewonderenswaardige verbeteringen worden gerealiseerd, in lastige omstandigheden. Het is onze taak om de werkers bij Justitie een goed kader van werken te geven, natuurlijk qua beleid, maar ook qua middelen en toerusting. Daarbij gaat het niet in de laatste plaats ook om het aanboren van de creativiteit van de mensen op de werkvloer, die vaak fantasievolle ideeën hebben hoe de effectiviteit van bepaalde interventies kan worden verbeterd. Maar we moeten wel de bereidheid hebben om te leren van problemen en te analyseren wat we beter kunnen doen. Want daarvan hangt af waar het uiteindelijk om draait bij Justitie, het vertrouwen in de rechtsstaat.’

RAPPORT VAN DE REKENKAMER

JEUGDINRICHTINGEN BLIJVEN VER ACHTER BIJ HUN DOELSTELLINGEN¹

Op 4 oktober 2007 publiceerde de Algemene Rekenkamer haar onderzoek *Detentie, behandeling en nazorg criminele jeugdigen*. Nagegaan werd in hoeverre de activiteiten van justitiële jeugdinrichtingen en de organisaties voor nazorg leiden tot verminderd toekomstig crimineel gedrag. Daarvoor werd informatie ingezameld bij alle jeugdinrichtingen. Voor een representatieve steekproef werden bovendien de dossiers onderzocht van 102 jeugdigen die in 2005 een jeugdinrichting verlieten en daar twee maanden of langer hadden verbleven.

Jeugdigen die in zo'n inrichting worden geplaatst, kampen met een veelheid van problemen. Er zijn problemen rond hun persoonlijkheid; velen van hen beschikken slechts over geringe intellectuele capaciteiten en ze komen bovendien uit een niet-alledaagse opvoedingssituatie.

Het is, aldus de rapportage, een illusie te denken dat al deze problemen tijdens een verblijf in een jeugdinrichting kunnen worden opgelost. In het jeugdstrafrecht wordt er weliswaar van uitgegaan dat de opgelegde maatregelen moeten voorkomen dat de jeugdige na de beëindiging van de straf opnieuw de fout in gaat. Uit de gegevens over recidive komt echter een somber beeld naar voren. Zeven jaar na het vertrek uit de jeugdinrichting heeft 80 procent van de voormalige pupillen opnieuw een delict gepleegd.¹ Voor een deel blijkt dit debet te zijn aan de wetgeving en de uitvoeringspraktijk. Deze blijken niet genoeg toegesneden op de heropvoeding van jeugdigen.

De Algemene Rekenkamer richt zich in haar aanbevelingen daarom op een integrale uitvoering van het stelsel, want zo stelt zij, het enkele jaren geleden ontworpen stelsel werkt nog onvoldoende en verdient daarom een tweede kans.

Detenties en behandelingen moeten volgens het ministerie van Justitie aan drie voorwaarden voldoen: er dient planmatig te worden gewerkt aan de problemen van de jeugdige; het traject van binnenkomst naar vertrek moet een geleidelijke overgang zijn van geslotenheid naar openheid;

de jeugdige moet in de periode na zijn vertrek worden begeleid. Op deze drie onderdelen heeft de Algemene Rekenkamer bij haar onderzoek dan ook gelet.

Wat de eerste voorwaarde betreft blijkt dat lang niet alle jeugdigen een verblijfsplan krijgen. Voor een kwart van de jongens in de steekproef was er geen verblijfs- of behandelplan. Vordering bij de uitvoering van het behandelplan worden niet of onvoldoende bijgehouden. Bovendien leggen de inrichtingen niet systematisch vast wat de jeugdigen tijdens het verblijf hebben bereikt en welke risico's er voor toekomstig crimineel gedrag zijn.

Weliswaar willen de meeste inrichtingen wel planmatig werken en hebben ze daarvoor pedagogische uitgangspunten op papier gezet, maar het is onbekend of deze ook in praktijk worden gebracht. Dit wordt mede veroorzaakt door verloop van de groepsleiders en door ziekteverzuim. Ook zijn deze groepsleiders vaak minder goed opgeleid dan de inrichtingen zelf wenselijk vinden. Ronduit alarmerend was het rapport van de Inspectie Jeugdzorg dit jaar. Die wees er op dat de inrichtingen er niet in slagen gewelddadige jongeren goed op te sluiten. Aan heropvoeding en behandelingen kwamen ze niet toe en de kennis en professionaliteit was onder de maat.

De mogelijkheid om criminele jongeren voor te bereiden op terugkeer in de samenleving in een proces van geslotenheid naar openheid is slechts voor een beperkte groep beschikbaar is. Scholings- en trainingsprogramma’s, waarbij jeugdigen de inrichting kunnen verlaten, kunnen alleen worden aangeboden aan degenen met een langdurige detentie of behandeling. Door de moeite die het kost om aan alle voorwaarden voor een scholings- en trainingsprogramma te voldoen blijken veel inrichtingen er niet aan te beginnen. Van de jeugdigen in onze steekproef kwam 72 procent hiervoor in aanmerking, maar slechts 15 procent kreeg het ook daadwerkelijk.

* * *

Het uitgangspunt van het ministerie van Justitie is dat alle strafrechtelijk geplaatste jeugdigen nazorg moeten krijgen. In de praktijk blijkt dat bijna de helft van de jongens uit de steekproef een vorm van nazorg heeft gehad. Deze nazorg werd meestal verleend door de (jeugd)reclassering of de inrichting zelf en richt zich meestal op het verbeteren van de leefomstandigheden van de jeugdigen.

Hoe is het ten slotte de jeugdigen uit de steekproef vergaan na het verlaten van de jeugdinrichting? Het ministerie van Justitie of de jeugdinrichtingen houden hierover geen gegevens bij. Als nazorg wordt verleend, zijn hiervan wel andere organisaties op de hoogte (reclasseringsorganisaties en de Raad voor de Kinderbescherming). Van slechts de helft van de jeugdigen in de steekproef kon worden vastgesteld hoe het hen het enige maanden na vertrek uit de jeugdinrichting was vergaan. Van deze jongens bleek het met ongeveer een derde (16 jongens) wel goed te gaan en met twee derde (34 jongens) niet. De laatste groep had alweer delicten gepleegd en/of verkeerde in problematische omstandigheden. Dit laatste hield bijvoorbeeld in dat zij geen vaste woon- of verblijfplaats hadden, dat zij schulden hadden en geen inkomsten of geen dagbesteding. Bij vergelijking van de jeugdigen uit de steekproef met wie het na een half jaar wel en niet goed gaat, blijkt dat degenen bij wie de positieve resultaten van het verblijf in de inrichting lijken door te zetten, vaker een scholings- en trainingsprogramma hebben doorlopen.

Naar aanleiding van het rapport van de Inspectie Jeugdzorg (2007) en dat van de Algemene Rekenkamer, heeft staatssecretaris Albayrak van Justitie beloofd meer personeel beschikbaar te stellen voor de jeugdinrichtingen. Ook zal de sturing van en het toezicht op de inrichtingen worden aangepakt. Op andere voorstellen van de Algemene Rekenkamer reageerde zij minder duidelijk. Ze is bijvoorbeeld wel van plan om de nazorg te verbeteren, maar hoe dit in de praktijk vorm moet krijgen, bleef vaag. Volgens de kamer is hoe dan ook duidelijk dat er nog een aantal essentiële verbeteringen nodig zijn. Onderzocht dient te worden welke de in de inrichting te nemen maatregelen effectief zijn en hoe er kan worden gezorgd voor een goed geleide overgang voor de vastgezette jeugdigen van de gesloten jeugdinrichting naar de open maatschappij.

- 1 Dit artikel is gebaseerd op een rapportage van Anja Eling, projectleider van het onderzoek *Detentie, behandeling en nazorg criminele jeugdigen* voor de Algemene Rekenkamer.
- 2 Wartna, B.S.J., Kalidien, S.N., Tollenaar, N. & Essers, A.A.M. (2006). *Strafrechtelijke recidive van jongeren uit justitiële jeugdinrichtingen, uitstroomperiode 1997-2003*. Den Haag: WODC.